
Теорія, методи і практичні аспекти інтродукції рослин

УДК 58.635.977

Л.А. КОЛДАР

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України
Україна, 20300 м. Умань, вул. Київська, 12а

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ВИДІВ РОДУ *CERCIS* L. У НАЦІОНАЛЬНОМУ ДЕНДРОПАРКУ «СОФІЇВКА» НАН УКРАЇНИ

Наведено відомості щодо історії формування колекції видів роду Cercis L. у Національному дендропарку «Софіївка» НАН України. Подано біометричну характеристику інтродукованих рослин. Представлено дані щодо динаміки їх кількості і формового різноманіття за період з 1851 до 2012 р.

Ключові слова: види роду *Cercis*, історія формування колекції, НДП «Софіївка» НАН України, біометрія рослин.

Одним з актуальних завдань, які стоять сьогодні перед людством, є ефективне використання рослинних ресурсів Землі. Важливе значення для вирішення цього завдання має введення в культуру нових перспективних видів дерев і чагарників, їх випробування та узагальнення досвіду інтродукційної діяльності [8]. Значну роль у цьому відіграє інтродукція рослин, яка дає змогу використовувати господарсько-цінні види у багатьох галузях господарювання. До них належать плодові, лікарські, технічні, медоносні, лісомеліоративні, декоративні рослини тощо. Однак лише деякі з них використовують у культурі. Нині існує велика потреба в оригінальних рослинах для створення садово-паркових об'єктів. Перспективними для цього є рослини з цінними декоративними властивостями, які останнім часом дедалі ширше використовують у зеленому будівництві.

При вирощуванні деревних рослин у ландшафтних парках важливе значення мають природні декоративні властивості: будова і форма крони, орнамент та колір листків, форма і колір квіток та плодів тощо [7].

При створенні садово-паркових композицій особливої виразності пейзажу надають види роду *Cercis* L. (Caesalpiniaceae) — рідкісні екзоти-інтродуценти. Декоративні властивості цих рослин найбільше виявляються у період цвітіння, коли ще до появи листків на дереві з'являється безліч малиново-рожевих квіток, зібраних у суцвіття по 8–25 шт. Поява світло-зелених серцеподібних або округлих листків на тлі квітучого дерева посилює його декоративність, а зі збільшенням листової поверхні крона набуває округлої, шатроподібної форми. Восени листки набувають жовтизни, завдяки чому рослини майже до листопада не втрачають декоративного ефекту.

Рід *Cercis* об'єднує 7 видів, природні ареали яких розташовані у Північній Америці, Південно-Східній Азії та Південній Європі. Його представники заслуговують на увагу завдяки високим декоративним властивостям (рясність і тривалість цвітіння, забарвлення квіток, оригінальність розташування суцвіть, форма та забарвлення листків тощо), господарським якостям (гарний чорнувато-зелений орнамент деревини, яка добре полірується, високий вміст дубильних речовин у листках, меліоративні та вітрозахисні властивості). Крім цього види роду мають

лікувальні властивості, а також є харчовою базою для бджільництва [2, 4, 5].

Мета дослідження — проаналізувати історію формування колекції видів роду *Cercis*, інтродукованих у НДП «Софіївка» НАН України, з'ясувати їх вікову структуру, біометричні показники та розподіл у насадженнях парку.

Історію формування колекції рослин видів роду *Cercis*, висаджених у Національному дендропарку «Софіївка» НАН України, досліджували за літературними джерелами та каталогами рослин [1, 3, 6]. Інвентаризацію рослин та аналіз їх вікової структури проводили у насадженнях парку.

Об'єктами досліджень були види та декоративні форми роду *Cercis*: *C. canadensis* L., *C. siliquastrum* L., *C. chinensis* Bunge, *C. griffithii* Boiss., *C. occidentalis* Torr., *C. canadensis* 'Forest Pensey' C. Watson, *C. siliquastrum* 'Albida' C.K. Schneid.

Інтродукція видів роду *Cercis* у райони помірного клімату розпочалася понад чотири століття тому. Список рослин, які культивували в Європі, починаючи із середини XVI ст., опубліковано в «Horti Germaniae» Конрада Геснера (1560), де згадується іудине дерево (*C. siliquastrum*). У період з 1823 до 1829 р., завдяки ученому-ботаніку Філіпу Зібольду у Європу з Японії було привезено багато цінних рослин, у тому числі *C. chinensis* [4].

Історію інтродукції видів роду *Cercis* в Україну слід розглядати разом з історією розвитку культурної дендрофлори. Зокрема помітну роль в інтродукції рослин відіграв Кременецький ботанічний сад, заснований у 1807 р. при Вищій Волинській гімназії (пізніше — Кременецький ліцей). За порівняно короткий період колекція рослин саду дуже збільшилася і станом на 1823 р. нараховувала 12 тис. видів. Представник роду *Cercis* як цікава рідкісна рослина потрапив у Правобережну Україну спершу саме в цей сад у 1816 р. [4]. Незважаючи на високі декоративні та господарські властивості, види роду *Cercis* в Україні досі маловідомі і трапляються

лише поодинокі у ботанічних садах, дендропарках та приватних колекціях.

Значний внесок у збагачення флори України робить Національний дендропарк «Софіївка» НАН України, який, крім інтродукційної роботи, проводить вивчення біолого-екологічних особливостей рослин, їх адаптаційної здатності та можливостей практичного використання. Нині колекція парку налічує близько 3,5 тис. таксонів деревних, кущових і трав'янистих рослин.

Історія інтродукції видів роду *Cercis* у дендропарку «Софіївка», за даними Ф. Базінера, розпочалась у 1851 р. Автор згадує серед рослин, які росли у парку іудине дерево [1]. М.Л. Рева зазначає, що «систематично інтродукційні роботи у дендропарку почали проводитися лише з 1886 р., коли відомий садівник професор В.В. Пашкевич широко вводив у культуру нові екзотичні дерева та чагарники. В цей час у парку росли чотири 12-річних екземпляри *C. siliquastrum*, які плодоносили і утворювали самосів» [9]. За даними «Каталога дерев'яних і кустарников Уманського Царицьина саду на 1905 г.» відомо, що з метою висаджування у парку та для реалізації населенню у розсаднику вирощували рослини *C. canadensis* та *C. siliquastrum* [3]. У звіті за 1960 р. також згадується про наявність цих видів у насадженнях парку. Проте, за даними І.С. Косенка (1996), у парку зростає лише один вид — *C. canadensis* [8]. Надалі культивуванням видів роду *Cercis* у парку тривалий час не займалися взагалі, лише у 2001 р. було продовжено роботи з інтродукції представників роду *Cercis*, створення та поповнення колекції новими таксонами, їх розмноження і поступового введення рослин у паркові композиції.

За період з 1851 до 2012 р. колекцію роду *Cercis* поповнено 5 видами та 2 декоративними формами (рис. 1). Ці рослини різні за біоморфою та габітусом, формою крони, формою і забарвленням листків, цвітінням та плодоношенням, декоративністю. Аналіз вікової структури виявив, що більшу частину насаджень представників роду *Cercis*

складають рослини, висаджені у 2003–2012 роках (таблиця). Станом на 2012 р. загальна кількість рослин представників роду *Cercis*, які ростуть у насадженнях дендропарку, становила 87 особин. Більша частина колекції (54 %) представлена рослинами *C. canadensis*, оскільки рослини цього виду є найменш вимогливими до умов вирощування. За життєвою формою — це дерева, які ростуть у різних кварталах парку (див. таблицю). Вік рослин становить 5–9 років, лише дві особини, які ростуть на Китайській галявині парку, досягли 57-річного віку. Висота цих рослин — 9,26–9,44 м, висота стовбура у середньому — 4,20 м, діаметр крони — 7,88 м, діаметр стовбура на висоті 1,3 м — 0,32 м.

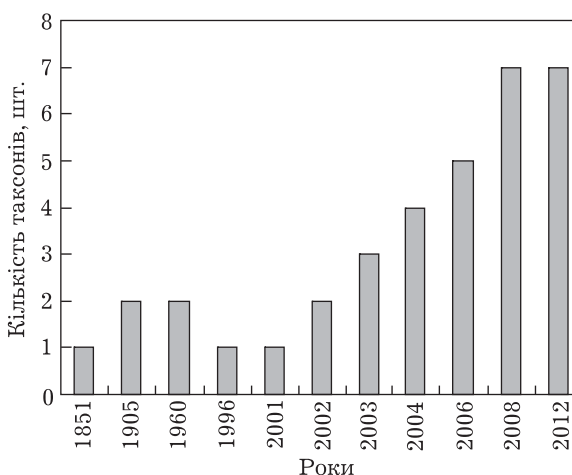

Рис. 1. Динаміка складу колекції рослин роду *Cercis*, інтродукованих у Національному дендропарку «Софіївка» НАН України

Таксаційні показники представників роду *Cercis*, інтродукованих у НДП «Софіївка»

Вид, декоративна форма	№ кварталу	Кількість рослин, шт.	Життєва форма	Вік рослин, роки	Середні показники, м				Цвітіння	Плодоношення
					висота		діаметр			
					рослини	стовбура	крони	стовбура		
<i>C. canadensis</i>	2	2	Дерево	8	4,00	0,83	3,70	0,95	+	+
	3	7		6	1,75	0,55	1,20	0,03	+	+
	5	1		7	2,60	0,60	1,90	0,55	+	+
	6	10		8	3,60	0,65	1,70	0,95	+	+
	17	3		9	1,52	0,70	1,20	0,02	+	+
	27	5		6	3,00	0,70	3,20	0,08	+	+
	27	2		5	2,10	0,65	1,30	0,05	–	–
	13	2		57	9,45	4,20	7,88	0,32	+	+
	34	23		8	3,60	1,66	1,43	0,53	+	+
<i>C. siliquastrum</i>	1	3	Кущ	6	1,35	–	–	–	–	–
	3	2		4	0,55	–	–	–	–	–
	5	6		4	0,65	–	–	–	–	–
<i>C. chinensis</i>	3	2	Кущ	3	0,60	–	–	–	+	–
	5	6		5	0,98	–	–	–	–	–
<i>C. griffithii</i>	1	1	Кущ	7	0,98	–	–	–	+	–
	1	1		2	0,36	–	–	–	–	–
<i>C. occidentalis</i>	1	1	Дерево	3	0,56	0,06	0,37	0,02	–	–
<i>C. canadensis</i> 'Forest Pency'	1	1	Кущ	6	0,68	–	–	–	–	–
<i>C. siliquastrum</i> 'Albida'	1	2	Кущ	8	2,46	–	–	–	+	+

Рис. 2. *Cercis canadensis* на Китайській галявині дендропарку «Софіївка»

Більшість рослин *C. canadensis* цвітуть. Під час цвітіння рослини набувають оригінального вигляду і особливої привабливості, завдяки чому вони є перспективними для використання у зеленому будівництві (рис. 2). Серед представників роду *Cercis*, цей вид є найбільш морозостійким.

C. siliquastrum представлений у колекції дендропарку 3–6 річними рослинами у вигляді куща, утвореного 15–18 пагонами з черговими округлими зеленими листками (кв. 1, 3, 5). Рослини одержано з насіння, зібраного з дерев, які ростуть у горах Криму та Нікітському ботанічному саду — ННЦ НААН України. Висота рослин — 0,55–1,35 м. Упродовж періоду досліджень рослини не цвіли. На відміну від *C. canadensis*, рослини *C. siliquastrum* є менш морозостійкими. В окремі роки спостерігали незначне підмерзання однорічних пагонів (10–20 %).

Рідкісний в Україні вид — *C. chinensis* у дендропарку представлений 3–5 річними рослинами заввишки 0,60–0,98 м у вигляді куща, утвореного 12–14 пагонами з черговими темно-зеленими шкірястими листками. Рослини цвітуть, але не плодоносять. Рослинний матеріал для розмноження одержано з ботанічного саду Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

Надзвичайно цінним у колекції парку є рідкісний вид *C. griffithii*. У композиціях

парку він представлений дво- та п'ятирічними рослинами у вигляді куща, утвореного 8–16 пагонами з черговими округлими світло-сизими листками, які надають рослинам декоративного вигляду. Рослини можна використовувати у декоративному садівництві для створення солітерних та групових насаджень. За період досліджень утворення генеративних органів у рослин не спостерігали. Садивний матеріал одержано з насіння, зібраного з рослин, які ростуть у Ботанічному саду Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Особливої уваги заслуговує рідкісний в Україні вид *C. occidentalis*, сіянці якого одержано із Ботанічного саду Ужгородського національного університету. Нині за життєвою формою — це дерева, утворені кількома пагонами із серцеподібними світло-зеленими листками. У дендропарку «Софіївка» рослини добре ростуть та розвиваються, але ще не досягли генеративного віку.

Цінними є декоративні форми видів роду *Cercis*, які відрізняються від основного типу за певними ознаками.

C. canadensis 'Forest Pensey' — червонолиста форма, одержана у вигляді дворічної рослини з арборетуму Болестрашице (Польща) у 2008 р. і висаджена солітерно на території адміністративної зони парку (кв. 1). Нині це кущ заввишки 0,68 м з розгалуженими гілками, які інколи під вагою снігу легко ламаються. Забарвлення листків — від вишневого до темно-пурпурового. У третій декаді квітня — першій декаді травня на всіх пагонах, крім однорічних, утворюються бузково-рожеві квітки на коротких черешках, зібрані у суцвіття. Утворення плодів з насінням не спостерігали. Морозостійка форма, в якій навіть за температури нижче за -25°C не спостерігали підмерзання однорічного приросту.

C. siliquastrum 'Albida' — білоквіткова форма рослин, яка є рідкісною у дендропарках і ботанічних садах України. У дендропарку «Софіївка» (кв. 1, 5) вона представлена рослинами заввишки 2,40–2,46 м

у вигляді куща, утвореного нерозгалуженими майже вертикальними гілками з округлими листками. Генеративного віку рослини досягли у 6-річному віці. Нині вони цвітуть, утворюючи китицеподібні суцвіття, які надають рослинам оригінальності. В окремі зими підмерзає однорічний приріст. За температури нижче за -25°C інколи спостерігали підмерзання 35–40 % однорічних пагонів, проте навесні пагони відростали, відновлюючи життєву форму рослин.

Таким чином, історія інтродукції видів роду *Cercis* у Національному дендропарку «Софіївка» НАН України бере свій початок у 1851 р. Найбільш активне поповнення колекції відбувалося впродовж 2001–2012 рр. За цей період створено колекцію представників роду *Cercis* із п'яти видів (*C. canadensis*, *C. siliquastrum*, *C. chinensis*, *C. griffithii*, *C. occidentalis*) та двох декоративних форм (*C. canadensis* 'Forest Pensy' і *C. siliquastrum* 'Albida'). Безпосередньо у парк для створення паркових композицій висаджено 79 особин різних видів та декоративних форм *Cercis* у комбінації з хвойними і листяними породами, а також у вигляді солітерів та невеликих груп. Роботи з поповнення колекції новими таксонами і дослідження їх біолого-екологічних особливостей будуть продовжені.

1. *Базинер Ф.* Краткое описание Царицына сада близ г. Умани Киевской губернии // Журн. М-ва гос. имущества. — 1851. — № 4, ч. 11. — С. 79–84.

2. *Губеладзе Е.А.* Биоэкология распространенных в Имеретии некоторых медоносных древесных бобовых растений и их использование: Автореф. дис. ... канд. с.-х. наук: спец. 01.06.13. «Лекарственные и эфиромасличные культуры». — Тбилиси, 2006. — 20 с.

3. *Каталог деревьев и кустарников Уманского Царицына сада на 1905 г.* — Умань: Типография И. Цейтлина, 1905. — 50 с.

4. *Колдар Л.А.* Інтродукція видів роду *Cercis* L. у Правобережній Лісостепі України та перспективи використання їх у зеленому будівництві. — Умань: УВПІ, 2006. — 158 с.

5. *Колдар Л.А.* Біоморфологічні особливості рослин *Cercis chinensis* Bunge в умовах інтродукції у

Національному дендропарку «Софіївка» НАН України // Інтродукція рослин. — 2010. — № 2. — С. 15–19.

6. *Косенко І.С., Храбан Г.Ю., Митін В.В., Гарбуз В.Ф.* Дендрологічний парк «Софіївка». — К.: Наук. думка, 1996. — 190 с.

7. *Латин П.И.* Древесные растения Главного ботанического сада АН СССР. — М.: Наука, 1975. — 210 с.

8. *Панасенко Т.В.* Історія формування осередків культивованої дендрофлори Полтавщини // Інтродукція рослин. — 2005. — № 4. — С. 71–72.

9. *Рева М.Л.* Питання біології акліматизованих рослин. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 2–5.

Рекомендував до друку О.М. Горелов

Л.А. Колдар

Национальный дендрологический парк «Софиевка» НАН Украины, Украина, г. Умань

ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛЛЕКЦИИ ВИДОВ РОДА *CERCIS* L. В НАЦИОНАЛЬНОМ ДЕНДРОПАРКЕ «СОФИЕВКА» НАН УКРАИНЫ

Приведены сведения относительно истории формирования коллекции видов рода *Cercis* L. в Национальном дендропарке «Софиевка» НАН Украины. Дана биометрическая характеристика интродуцированных растений. Представлены данные о динамике их количества и формового разнообразия за период с 1851 до 2012 г.

Ключевые слова: виды рода *Cercis*, история формирования коллекции, Национальный дендропарк «Софиевка» НАН Украины, биометрия растений.

L.A. Koldar

National Dendrological Park *Sofiyivka*, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Uman

THE HISTORY OF *CERCIS* L. SPECIES COLLECTIONS FORMATION IN THE NATIONAL DENDROLOGICAL PARK *SOFIYIVKA* OF THE NAS OF UKRAINE

The history of *Cercis* L. species collection's formation in the National dendrological park *Sofiyivka* of the NAS of Ukraine is considered. The quantitative and biometrical characteristics of introduced plants, the dynamics of their specific and form variety during the 1851–2012 years are presented.

Key words: *Cercis* L. species, the history collection's formation, National dendrological park *Sofiyivka* of the NAS of Ukraine, biometrical characteristics of plants.